

УДК 001.891.5: 631.1(091) Скородумов

СОЛОВЕЙ Галина,

кандидат історичних наук,
старший дослідник, завідувач відділу
документного забезпечення і збереження
наукових фондів Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки НААН
(м. Київ, Україна)

sol.galin99@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3156-3829>

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО
ГРУНТОЗНАВЦЯ, АГРОЛІСОМЕЛІОРАТОРА, ПРОФЕСОРА
О. С. СКОРОДУМОВА: ХАРКІВСЬКИЙ ПЕРІОД (1926–1953)**

Мета статті полягає в аналізі науково-дослідної та практичної діяльності українського вченого-грунтознавця, агролісомеліоратора, професора Олександра Сергійовича Скородумова.

З'ясовано, що харківський період діяльності О. С. Скородумова пов'язаний в основному з функціонуванням заснованого у 1930 р. Українського науково-дослідного інституту агролісомеліорації і лісового господарства (нині – Український науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г.М. Висоцького). Наукові інтереси вченого, передусім, зосереджувалися на вивченні проблеми поєднання лісорозведення, боротьби з ерозією ґрунтів, покращення родючості схилів земель, а також розробленні схем ефективного розміщення протиерозійних лісових насаджень. Виявлено науково-методичні підходи вченого до мінімізації ризику ерозії. Узагальнено досвід розробки та впровадження протиерозійних заходів. Відмічено, що особлива увага професора О. С. Скородумова приділялася розвитку агролісомеліоративних прийомів боротьби з ерозією ґрунтів. Низкою розвідок встановлено високу ефективність лісових насаджень і посівів багаторічних трав у боротьбі зі зливом і розмивом. Обґрунтовано пріоритетність і практичну значимість його фундаментальних і прикладних досліджень для подальшої еволюції напряму агролісомеліорації. О. С. Скородумов здійснював керівництво і був виконавцем науково-дослідних тем: «Вивчення роботи різних фітомеліоративних протиерозійних споруд і розроблення принципів їх розрахунку», «Боротьба зі зливом і розмивом ґрунту», «Вивчення впливу лісових смуг на підвищення урожайності сільськогосподарських культур» та ін.

Ключові слова: *О. С. Скородумов, Український науково-дослідний інститут агролісомеліорації і лісового господарства, наукова діяльність, лісорозведення, ерозія ґрунтів, протиерозійні заходи.*

**SCIENTIFIC AND PRACTICAL ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN SOIL SCIENTIST, AGROFORESTRY IMPROVER, PROFESSOR
O. S. SKORODUMOV: THE KHARKIV PERIOD (1926–1953)**

The purpose of the article is to analyze the research and practical activities of the Ukrainian soil scientist, agroforestry improver, Professor Oleksandr Skorodumov.

It was found that the Kharkiv period of activity of O. S. Skorodumov is associated with the functioning of the Ukrainian Research Institute of Agroforestry and Forestry founded in 1930 (now the H. M. Vysotskyi Ukrainian Research Institute of Forestry and Agroforestry). The scientific interests of the scientist, first of all, focused on the study of the problem of field protection afforestation, combating soil erosion, improving the fertility of sloping lands, as well as developing schemes for the effective placement of anti-erosion forest plantations. The scientist's scientific and methodical approaches to minimizing the risk of erosion have been revealed. The experience of development and implementation of anti-erosion measures is summarized. It was noted that the special attention of professor O. S. Skorodumov devoted herself to the development of agroforestry methods of combating soil erosion. The experience of development and implementation of anti-erosion measures is summarized. It was noted that the special attention of professor O. S. Skorodumov devoted herself to the development of agroforestry methods of combating soil erosion. Low intelligence has established the high efficiency of forest plantations and crops of perennial grasses in the fight against wash-off and erosion. The priority and practical significance of his fundamental and applied research for the further evolution of the direction of agroforestry improvement is substantiated. O. S. Skorodumov's carried out the management and was the executor of scientific research topics: «Study of the operation of various phytomelioration anti-erosion structures and the development of principles of their calculation», «Fighting with soil washing and erosion», «Study of the influence of forest strips on increasing the yield of agricultural crops» and others.

Keywords: *O. S. Skorodumov, Ukrainian Research Institute of Agroforestry and Forestry, scientific activity, afforestation, soil erosion, anti-erosion measures.*

Постановка проблеми. *Посилення інтересу до інтелектуальної спадщини українських науковців пов'язано, насамперед, з аграрними реформами в країні, а також із глобальною екологічною кризою, яка порушує низку проблем, для вирішення яких необхідним є звернення до надбань історичного минулого, щоб краще зрозуміти наслідки сучасних дій. Так, часті посухи, масові вирубування*

лісів, лісових і придорожніх смуг прискорюють деградаційні процеси у ґрунті, збільшують показники змиву і розмиву на схилах. Ефективність запобігання дії несприятливих природних і антропогенних чинників залежить від того, наскільки чітко дотримуються протиерозійних норм і принципів.

У розвиток заходів боротьби з ерозією ґрунтів помітний внесок зробили співробітники Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації. Окремого історичного аналізу заслуговує наукова діяльність професора О. С. Скородумова. Його творчий доробок привертає все більшу увагу фахівців з ерозійної проблематики для здійснення окремих ґрунтоохоронних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У новітній історіографії відсутні узагальнені дослідження про творчу спадщину О. С. Скородумова. Коротка біографічна довідка подана у виданнях «Календар знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи України на 2022 рік» [3] та «Науковці України XX–XXI століть: метабібліографія» [4]. Крізь призму сільськогосподарських товариств окремі відомості про його роботу знаходимо в монографії І. О. Демуз і В. А. Чалавана [1]. Окремі фрагментарні дані щодо науково-практичної діяльності О. С. Скородумова в Українському науково-дослідному інституті лісового господарства та агролісомеліорації відображені у ювілейному виданні [22], присвяченому організації установи. Ґрунтовні дані про творчий доробок можемо почерпнути із публікацій Г. М. Соловей [20; 21], в яких авторка детально описує внесок ученого в розвиток ґрунтозахисного землеробства. Натомість цілісні розвідки харківського періоду наукової діяльності О. С. Скородумова не здійснювалися, дана проблематика не має всебічного висвітлення у працях дослідників. Заповнити наявні прогалини покликана дана стаття.

З огляду на зазначене, **метою** дослідження є аналіз науково-дослідної та практичної діяльності українського вченого-ґрунтознавця, агролісомеліоратора,

професора Олександра Сергійовича Скородумова, пов'язаної з роботою в установах м. Харкова; окреслення його внеску у розвиток агролісомеліорації, розроблення наукових основ застосування протиерозійних заходів. **Методологічною основою розвідки** є наукові принципи історичної достовірності, наукової об'єктивності, наступності та діалектичного розуміння ерозійних процесів, загальнонаукові та історичні методи, а також джерелознавчий аналіз. Основу джерельної бази дослідження складають наукові звіти та праці О. С. Скородумова.

Виклад основного матеріалу. Олександр Сергійович Скородумов (1902 – 1982) – відомий вчений-грунтознавець, агролісомеліоратор. Здобувши у 1926 р. освіту у Харківському інституті сільського господарства і лісівництва (нині – Державний біотехнологічний університет), продовжив навчання в аспірантурі при науково-дослідній кафедрі ґрунтознавства у цьому ж закладі [20]. Під впливом професорів О. Н. Соколовського, Д. Г. Віленського, доцентів М. К. Крупського, О. М. Грінченка та ін. закріпив теоретико-практичний досвід у галузі ґрунтознавства, охорони земель. Упродовж 1930–1932 рр. О. С. Скородумов трудився на посаді наукового співробітника в Українському науково-дослідному інституті сільськогосподарської меліорації (нині – Інститут водних проблем і меліорації НААН). Під керівництвом Г. М. Висоцького апробував свої професійні вміння на дослідних пунктах спочатку в Чернігівській та Сумській областях, а згодом – по всій території тодішньої України.

Становлення О. С. Скородумова як науковця відбувалося у період тотальної колективізації сільського господарства (1929–1937 рр.), наслідком якої стала суцільна деградація сільськогосподарського виробництва: розорювалися цілині ділянки, рілля багато років поспіль була зайнята монокультурою, програма меліорації земель не виконувалась. Одним з негативних наслідків земельної реформи стала інтенсифікація ерозійних процесів. Масштаби

зруйнованих водною і вітровою ерозією ґрунтів сягнули критичної цифри. Навколо таких актуальних на той час питань захисту ґрунтів від ерозії й розвивалися наукові ідеї молодого дослідника О. С. Скородумова.

У 1930-ті роки основну увагу з питань захисту ґрунтів від ерозії було приділено інвентаризації еродованих земель та розробленню планів агролісомеліоративних робіт [22, с. 42]. Науковцями О. С. Скородумовим, К. Л. Холуп'яком та І. М. Виборним було обстежено яружно-балкові системи Чернігівської та Сумської областей, встановлено причини інтенсивного розвитку ерозійних процесів, визначено ефективність гідротехнічних споруд і лісових насаджень щодо закріплення ярів. Важливим для подальших розвідок позначився метод визначення міцності та вологомісткості лісової підстилки, опрацьований О. С. Скородумовим у процесі цієї роботи.

Великий розмах лісомеліоративних робіт був зумовлений Постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 31 липня 1931 р., згідно якої була виділена лісокультурна зона. Наприкінці цього ж року проведена Всесоюзна конференція по боротьбі з засухою, в резолюції якої було намічено, зокрема, розгорнути яружні роботи на площі 100 тис. га. Законом від 2 липня 1936 р. була окреслена водоохоронна зона з обмеженням і регульованим використанням і широким розвитком лісокультурних робіт [12, с. 78].

Уже в 1931–1932 рр. проведено дослідження ярів та прияружних земель у басейні Дніпра і зібрано відомості щодо поширення ерозії ґрунтів в інших районах у межах колишньої території України [18, с. 98]. Комплексну експедицію щодо вивчення та освоєння Нижньодніпровських пісків за завданням НКЗ УРСР очолив відомий на той час учений у галузі лісівництва і ґрунтознавства, основоположник науки про ліс і лісову дослідницьку справу професор Г. М. Висоцький. Ґрунтові та гідрологічні дослідження провадили О. С. Скородумов, П. П. Кожевников, К. Ф. Лаврентьев, А. Я. Ковтун,

Г. А. Чушенко. Консультантом з питань ґрунтознавства був академік О. Н. Соколовський [22, с. 42].

З 1932 р. Олександр Сергійович трудився в Українському науково-дослідному інституті лісового господарства та агролісомеліорації (нині – Український орден «Знак Пошани» науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г. М. Висоцького). Працюючи старшим науковим співробітником, завідувачем лабораторії, заступником директора з наукової роботи поглиблено вивчав захисний вплив лісових смуг на врожайність сільськогосподарських культур, брав участь у розробленні генерального плану агролісомеліоративних робіт в УРСР, після чого полезахисні заходи отримали широкий розвиток.

У перше десятиліття з початку створення Інституту напрям діяльності і тематика науково-дослідної роботи включали вирішення питань лісового господарства, полезахисного лісорозведення, боротьби з ерозією ґрунтів, механізації лісокультурних і лісомеліоративних робіт, захисту лісу, селекції і фізіології. Станом на 1938 р. периферійна мережа установи включала дослідні станції і пункти: Маріупольська агролісомеліоративна дослідна станція, Володимирське дослідне поле, Партизанський, Весело-Боковеньківський, Придеснянський дослідні пункти. Як допоміжні одиниці, у складі інституту знаходились ґрунтово-хімічна лабораторія та контрольно-насіннева станція [5, с. 6–7]. Науково-дослідна робота проводилася і на виробничих розсадниках, а також у колгоспах, здебільшого степових областей УРСР.

Ґрунтовним дослідженням О. С. Скородумов розкрив процеси накопичення ґрунтової вологи під лісом, вплив деревних порід на інтенсивність ерозії. Він переконливо показав, що вирубування лісів призводить до змиву і розмиву схилових ґрунтів та зниження їх продуктивності [13].

У 1938 р. Олександр Сергійович працював над завданням «Вивчення фізичних (водних) властивостей раніше розораних ґрунтів під впливом лісових

насаджень і багаторічних трав» [5, с. 160]. Було встановлено швидкість вбирання води слабо змитим сірим опідзоленим ґрунтом і водоміцність структури під лісовою і трав'яною рослинністю. Зауважено, що зменшення стоку зливових вод на схилових землях відбувається виключно внаслідок збільшення часу вбирання води під дією лісових насаджень і багаторічних трав [5, с. 163]. Накопичення лісової підстилки різко змінює властивості ґрунтів, порівняно із зайнятими сільськогосподарськими культурами. Показники швидкості вбирання і утримання води ґрунтом кращі під лісом з трав'яним покривом [8, с. 7–14].

Під час дослідження протиерозійної ролі підстилки старший науковий співробітник О. С. Скородумов розробив новий метод для визначення потужності та рихлості лісової підстилки [5, с. 160, 166].

Подальші студіювання вченого були пов'язані із вивченням впливу лісової і трав'яної рослинності на зміну вологоємності та водоміцності структурних чорноземних ґрунтів [6, с. 111–125]. Як результат, запропоновано схеми правильного розміщення протиерозійних смуг. З метою посилення їх дії також необхідно створювати водозатримувальні вали і канави. Для збільшення ефективності фітомеліоративних заходів, межі між ріллею і лісом або задернованими ділянками на місцевості необхідно так проектувати, щоб зміни мікрорельєфу максимально забезпечували розподілення стоку.

Як зазначав С. С. Соболев, О. С. Скородумов провів нові дослідження у Степу, на Весело Буковеньківському дослідному пункті, на звичайних чорноземах, якими ще раз підтвердив, що цілина, непорушена випасом, наближаючись за водопроникністю до ґрунтів під лісонасадженнями, характеризується вищими показниками водопроникності, порівняно з чорним паром і свіжою ріллею [19, с. 16–17].

Детальні розвідки О. С. Скородумов провів у кінці 1940-х рр. на Володимирській агролісомеліоративній станції (Миколаївська область), у результаті чого встановлено вплив лісової підстилки на ґрунтові води, їх

динаміку, рівень залягання, хімічний склад [2; 16, с. 44–48]. Після насадження системи полезахисних лісосмуг сніг з відкритих полів не зноситься в балки та яри, а затримується на полях. Велика глибина промочування збільшує обсяг зволоженого ґрунту і таким чином краще забезпечує водою рослини. Різні лісові породи дерев витрачають неоднакову кількість води [15]. Для полезахисних смуг рекомендуються змішані типи, в яких основною породою буде дуб.

На основі аналізу отриманих експериментальних даних виявлено закономірності взаємовпливу лісової рослинності і ґрунту та визначено ґрунтоутворення в дібровах [11]. Зазначено, що широколистяні ліси разом із ґрунтозахисними і протиерозійними лісовими смугами створюють у Лісостепу єдину систему «живого» захисту полів від стоку поверхневих вод, змиву і розмиву ґрунтів, видування снігу, суховіїв та чорних бур.

О. С. Скородумов вказує на еволюцію досліджень Чорного лісу з початку XVIII ст. При цьому зазначає, що тільки у 1928–1929 і 1938–1939 рр. П. С. Погребняк провів низку ґрунтових аналізів, які опубліковані лише у 1949 р. Упродовж 1931–1932 рр. О. С. Скородумов здійснив подальші розвідки ґрунтів на місцях праці П. С. Погребняка [11, с. 22].

Упродовж 1937–1939 рр. Олександр Сергійович вивчав ґрунтові умови Придеснянського сильноеродованого району [10, с. 140–148]. Дослідження на стокових площадках показали, що за дванадцять років їх існування за рахунок змиву ґрунту у верхніх частинах, утворилися змито-намиті ґрунти у нижніх. Саме тому урожайність сільськогосподарських культур у западинах може бути вища. Неоднакові ґрунтоутворювальні процеси на схилах і дні западин, підсилені водною ерозією, забезпечили мозаїчність ґрунтових умов і, як наслідок, господарського використання.

У нелегкі післявоєнні роки науковці Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації усі свої зусилля продовжували спрямовувати на вирішення перехідних та розробленні нових

питань з полезахисного лісорозведення, боротьби з ерозією ґрунтів, освоєння пісків, покращення видового складу агролісомеліоративних насаджень, вивчення питань травопільної системи землеробства в умовах міжсмугових полів тощо [7].

Досвід роботи періоду 1940-х рр. узагальнений у статтях «Ерозія ґрунтів на Чернігівщині» (1948), «Шляхи боротьби з ерозією ґрунтів» (1948) та ін.

Особливо масштабні роботи щодо створення захисних лісових насаджень та ставків, впровадження правильних сівозмін, насичених багаторічними бобово-злаковими травами, розгорнулися в 1949 р. після прийняття низки розпоряджень. Так, 10 квітня 1948 р. Рада Міністрів УРСР та Центральний Комітет КП(б)У прийняли постанову «Про заходи щодо полезахисного лісонасадження в колгоспах УРСР», яка й визначила подальшу роботу Інституту в галузі полезахисного лісорозведення і боротьби з ерозією ґрунтів.

Олександр Сергійович відмічає актуальність даного напрямку особливо у зв'язку з ухваленням 20 жовтня 1948 р. історичної постанови РМ СРСР і ЦК ВКП(б) «Про план полезахисних лісонасаджень, впровадження травопільних сівозмін, будівництва ставків і водойм для забезпечення високих і сталих урожаїв у степових і лісостепових районах європейської частини СРСР» [17, с. 3–7]. Адже всі ці заходи забезпечуватимуть найкращі умови для поліпшення водного режиму ґрунтів і ліквідації ерозійних процесів.

На основі проведених досліджень та використання матеріалів Придеснянського яружного дослідного пункту О. С. Скородумов опрацював систему відновлення родючості ґрунтів, боротьби зі змивом та розмивом [14, с. 29–31]. Зокрема, учений вказує на необхідність застосування вапнування, органічного удобрення (гній, сидерати), заліснення схилів, утворення ярів на пологих схилах. Ще більше значення на схилах матиме введення сівозмін з посівом багаторічних бобово-злакових трав, які значно підвищують протиерозійну стійкість ґрунтів.

У цей період під керівництвом О. С. Скородумова проводилися дослідження впливу смугових лісонасаджень на елементи водного балансу ґрунтів і приземного шару атмосфери міжсмугових полів, а також вивчалися елементи водного балансу ґрунтів і приземного шару атмосфери під смуговими і суцільними лісовими насадженнями [13, с. 10–61]. Обґрунтовано, що вологість ґрунту під лісовою рослинністю, крім поверхневого горизонту, до глибини 3–4 м завжди нижча, ніж під чорним паром.

У 1940-х рр. О. С. Скородумов брав участь у створенні державної протиерозійної лісової смуги Белгород–Дон як складової частини загальної мережі ґрунтозахисних смуг, прибалкових, прияружних і придорожних лісопосадок. На полях серед лісових насаджень впроваджувалися польові, кормові і ґрунтозахисні травопільні сівозміни [9].

Результати багаторічних експериментальних розвідок вчений узагальнив у монографіях «Ґрунти Чорного лісу» (1954), «Ерозія ґрунтів і боротьба з нею» (1955), «Вплив лісових насаджень на ґрунти в Степу» (1959) та ін.

Важливо відмітити значну науково-організаційну та громадську діяльність О. С. Скородумова. Він долучився до розроблення нових методів заліснення нижньодніпровських пісків. Був членом лісової секції Українського товариства охорони природи, заснованого 26 липня 1946 р. згідно Постанови Ради Міністрів УРСР № 1273. Серед основних завдань секції – опрацювання матеріалів з охорони природи і захисту лісів народногосподарського, гідрокліматичного, ґрунтозахисного та водорегулювального значення та ін. Олександра Сергійовича залучали в експедиції і дослідження, результати яких активно обговорювалися на засіданнях і наукових семінарах [1, с. 155]. Пізніше виділились менш потужні секції, серед яких і охорони ґрунтів від ерозії, головою був професор О. С. Скородумов [1, с. 157].

За свою багаторічну працю і вагомі досягнення у науковій сфері О. С. Скородумов нагороджений орденом «Червоної зірки» (1944) та орденом «Знак пошани» (1952).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Професор О. С. Скородумов зробив вагомий теоретичний і практичний внесок у розвиток агролісомеліорації, ґрунтознавства та ерозієзнавства України. Його науковий доробок слугує сучасним дослідникам надійною базою й невичерпним джерелом інформації у розробленні протиерозійних заходів, проектуванні лісових насаджень. У 1926–1953 рр. наукові інтереси вченого зосереджувалися на вивченні проблем лісового господарства щодо боротьби з ерозією ґрунтів на схилових землях та яружних системах. Зокрема, розроблено та впроваджено у виробництво методику вимірювання потужності лісової підстилки, створення захисних лісових насаджень. Запропоновано боротьбу з ерозією ґрунтів здійснювати застосуванням травопільних сівозмін, включаючи правильну організацію території, насадження ґрунтозахисних лісових смуг, застосування передової лісотехніки, догляду за рослинами. О. С. Скородумов розвинув вчення Г. М. Висоцького про водний баланс ґрунту залежно від умов рельєфу і рослинного покриву. Опубліковані ним праці засвідчують важливі концепції науковця у контексті розвитку протиерозійного лісорозведення.

Перспективою подальших досліджень є реконструкція основних віх життєвої та інтелектуальної біографії професора О. С. Скородумова на основі залучення нових архівних документів та їхнього аналізу.

Список використаних джерел та літератури

1. Демуз І. О., Чалаван В. А. Сільськогосподарські товариства на теренах України у 1920-х рр. – ХХІ с. : моногр. / НААН; ННСГБ; наук. ред. В. А. Вергунов. Київ: Талком, 2023. 280 с.
2. Доклад о работе Украинского научного института лесного хозяйства и агролесомелиорации по защитному лесоразведению. Перечни научных тем на 1950–1960 гг. *ЦДАВО України*. Ф. Р-27 Оп. 18. Спр. 6729. 216 арк.

3. Календар знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи України на 2022 рік / НААН, ННСГБ; уклад.: В. А. Вергунов, С. В. Нижник, О. В. Корзун, Д. Ю. Корзун. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2021. С. 124–125.
4. Науковці України ХХ–ХХІ століть: метабібліографія / Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України; уклад. М. Г. Железняк, Л. М. Кутник, Т. А. Галькевич. Київ: Академперіодика, 2010. 472 с.
5. Научный отчет за 1938 год / НКЗ УССР; Украинский НИИ агролесомелиорации и лесного хозяйства, Харьков, 1939.
6. Научный отчет за 1939 год / НКЗ УССР; Украинский НИИ агролесомелиорации и лесного хозяйства, Харьков, 1940.
7. Отчет о научно-исследовательской работе за 1950 г. Придеснянский агролесомелиоративный исследовательский яружный пункт. *ЦДАВО України*. Ф. Р-27 Оп. 18. Спр. 6794. 38 арк.
8. Скородумов А. С. Влияние лесных посадок на скорость впитывания воды бесструктурными распахивавшимися почвами. *Лесное хозяйство*, № 3, 1941. С. 7–14.
9. Скородумов А. С. Государственная защитная лесная полоса Белгород–Дон. Москва: Гослесбумиздат, 1949. 32 с.
10. Скородумов А. С. Почвенные условия Придеснянского сильно-эродированного района. Научный отчет за 1946 г. / Украинский научно-исследовательский институт агролесомелиорации и лесного хозяйства. Киев–Харьков: Гос. изд-во сельхоз. лит-ры УССР, 1948. С. 140–148.
11. Скородумов А. С. Почвы Черного леса. Киев: Изд-во академии наук УССР, 1954. 82 с.
12. Скородумов А. С. Эрозия почв и борьба с ней. Киев: Изд-во АН УССР, 1955. 149 с.
13. Скородумов А. С., Смалько Я. А. Влияние защитных лесных насаждений на элементы водного баланса почв и климат приземного слоя атмосферы. Труды по агролесомелиорации. Научный отчет за 1948 г. / МСХ УССР, Украинский научно-исследовательский институт агролесомелиорации и лесного хозяйства. Киев–Харьков: Гос. изд-во сельхоз. лит-ры УССР, 1950. С. 10–61.
14. Скородумов О. С. Агротехнічні і меліоративні протиерозійні заходи для ґрунтів Чернігівщини. *Сільське господарство України*, № 2, 1948. С. 29–31.
15. Скородумов О. С. Вплив лісових насаджень на ґрунти в Степу. Київ: Вид-во Укр. академії с-г наук, 1959. 224 с.
16. Скородумов О. С. Вплив лісових насаджень на ґрунтові води. *Сільське господарство України*, № 5, 1949. С. 44–48.
17. Скородумов О. С. Сталінський план перетворення природи. *Полезахисні насадження*. Харків: Харківське книжково-газетне вид-во, 1949. С. 3–7.

18. Скородумов О. С., Пастушенко В. О., Дунаєвський В. Н. Ерозія ґрунтів і боротьба з нею. Київ: Вид-во Української академії сільськогосп. наук, 1961. 238 с.
19. Соболев С. С. Эрозия почв и борьба с нею. Москва: Гос. изд. географ. лит-ры, 1950. 148 с.
20. Соловей Г. М. Наукова діяльність професора О. С. Скородумова (1902–1982) у контексті боротьби з ерозією ґрунтів. *Вісник науки та освіти* (Серія Історія та археологія). 2023. № 11 (17). С. 1447–1461.
21. Соловей Г. М. Протиерозійні ґрунтозахисні заходи у науковому доробку професора О. С. Скородумова (1902–1982). *Десяті наукові читання, присвячені діяльності О. П. Бородіна*: матер. доп., 14 жовтня 2014 р., м. Київ. Київ, 2014. С. 72–74.
22. УкрНДІЛГА / за ред. В. П. Ткача, В. Л. Мешкової. Харків, 2005. 216 с.

References

1. Demuz, I. O., & Chalavan, V. A. (2023). *Silskohospodarski tovarystva na terenakh Ukrainy u 1920-kh rr. – XXI st.: monohr.* [Agricultural societies on the territory of Ukraine in the 1920s – 21st century: monograph]. Kyiv [In Ukrainian].
2. Doklad o rabote Ukrainskogo nauchnogo instituta lesnogo khozyaistva i agrolesomeliorsii po zashchitnomu lesorazvedeniyu. Perechni nauchnikh tem na 1950–1960 gg. [Report on the work of the Ukrainian Scientific Institute of Forestry and Agroforestry on protective afforestation. Lists of scientific topics for 1950–1960]. *The Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine*. Fund R-27 Inventory 18. Unit. 6729 [In Russian].
3. (2021). *Kalendar znamennykh i pamyatnykh dat v istoriyi sil's'kohospodars'koyi doslidnoyi spravy Ukrayiny na 2022 rik* [Calendar of significant and memorable dates in the history of agricultural research of Ukraine for 2022]. V. A. Verhunov, S. V. Nyzhnyk, O. V. Korzun, D. Yu. Korzun (Eds.). Vinnytsya, pp. 124–125 [In Ukrainian].
4. (2010). *Naukovtsi Ukrayiny XX–XXI stolit': metabibliohrafiya* [Scientists of Ukraine of the 20th–21st centuries: metabibliography]. M. H. Zheleznyak, L. M. Kutnyk, T. A. Hal'kevych (Eds.). Kyiv [In Ukrainian].
5. (1939). *Nauchnii otchet za 1938 god* [Scientific report for 1938] / NKZ USSR; Ukrainskii NII agrolesomeliorsii i lesnogo khozyaistva, Kharkov [In Russian].
6. (1940). *Nauchnii otchet za 1939 god* [Scientific report for 1939] / NKZ USSR; Ukrainskii NII agrolesomeliorsii i lesnogo khozyaistva, Kharkov [In Russian].
7. *Otchet o nauchno-issledovatel'skoi rabote za 1950 g. Pridesnyanskii agrolesomeliorsivnii issledovatel'skii yaruzhnyi punkt* [Report on scientific research work for 1950. Pridesnyansky agroforestry research point]. *The Central State Archive*

of Higher Authorities and Administration of Ukraine. Fund R-27 Inventory 18. Unit 6794 [In Russian].

8. Skorodumov, A. S. (1941). Vliyanie lesnikh posadok na skorost vpitvaniya vodi besstrukturnimi raspakhivavshimisya pochvami [The influence of forest plantings on the rate of water absorption by structureless tilled soils]. *Lesnoe khoziaistvo* – Forestry, no. 3, pp. 7–14 [In Russian].

9. Skorodumov, A. S. (1949). Gosudarstvennaya zashchitnaya lesnaya polosa Belgorod–Don [State protective forest belt Belgorod-Don]. Moskva [In Russian].

10. Skorodumov, A. S. (1955). Eroziya pochv i borba s nei [Soil erosion and its control]. Kiev [In Russian].

11. Skorodumov, A. S. (1948). Pochvennie usloviya Pridesnyanskogo silno-erodirovannogo raiona. Nauchnii otchet za 1946 g. [Soil conditions of the Desnyansky heavily eroded region. Scientific report for 1946]; *Ukrainskii nauchno-issledovatel'skii institut agrolesomelioratsii i lesnogo khozyaistva*. Kiev-Kharkov, pp. 140–148 [In Russian].

12. Skorodumov, A. S. (1954). Pochvi Chernogo lesa [Soils of the Black Forest]. Kiev [In Russian].

13. Skorodumov, O. S. (1948). Ahrotekhnichni i melioratyvni protyeroziini zakhody dlia gruntiv Chernihivshchyny [Agrotechnical and remedial anti-erosion measures for the soils of Chernihiv Region]. *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy* – Agriculture of Ukraine, no. 2, pp. 29–31 [In Ukrainian].

14. Skorodumov, A. S., & Smalko, Ya. A. (1950). Vliyanie zashchitnikh lesnikh nasazhdenii na elementi vodnogo balansu pochv i klimat prizemnogo sloya atmosfery. Trudi po agrolesomelioratsii. Nauchnii otchet za 1948 g. [The influence of protective forest plantings on the elements of soil water balance and the climate of the surface layer of the atmosphere]; *MSKh USSR, Ukrainskii nauchno-issledovatel'skii institut agrolesomelioratsii i lesnogo khozyaistva*. Kiev-Kharkov, pp. 10–61 [In Russian].

15. Skorodumov, O. S. (1959). Vplyv lisovykh nasadzhenn' na grunt v stepu [The influence of forest plantations on soils in the steppe]. Kyiv [In Ukrainian].

16. Skorodumov, O. S. (1949). Vplyv lisovykh nasadzhenn na gruntovi vody [The influence of forest plantations on groundwater]. *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy* – Agriculture of Ukraine, no. 5, pp. 44–48 [In Ukrainian].

17. Skorodumov, O. S. (1949). Stalinskyy plan peretvorennia pryrody [Stalin's plan to transform nature]. *Polezakhysni nasadzhennia*, Kharkiv, pp. 3–7 [In Ukrainian].

18. Skorodumov, O. S., Pastushenko, V. O. & Dunaievskyy, V. N. (1961). Eroziia gruntiv i borotba z neiu [Erosion of soils and fight are against her]. Kyiv [In Ukrainian].

19. Sobolev, S. S. (1950) Eroziya pochv i borba s neyu [Erosion of soils and fight are against her]. Moskva [In Russian].

20. Solovei, H. M. (2023). Naukova diialnist profesora O. S. Skorodumova (1902–1982) u konteksti borotby z eroziieiu gruntiv [The scientific activity of Professor O. S. Skorodumov (1902–1982) in the context of combating soil erosion]. *Visnyk nauky ta osvity*, no. 11 (17), pp. 1447–1461 [In Ukrainian].

21. Solovei, H. M. (2014). Protjeroziyni gruntozakhysni zakhody u naukovomu dorobku profesora O. S. Skorodumova (1902–1982) [Anti-erosion soil protection measures in the research work of Professor O. S. Skorodumov (1902–1982)]. *Desyati naukovi chytannya, prysvyacheni diyal'nosti O. P. Borodina: materialy dopovidey*, 14 zhovtnya 2014 r., m. Kyiv, 72–74 [In Ukrainian].

22. (2005). UkrNDILHA [Ukrainian Research Institute of Forestry and Agroforestry]. V. P. Tkach, V. L. Mieshkova (Eds.). Kharkiv [In Ukrainian].

Рецензенти:

М. В. Гутник, к. і. н., доц.;

Л. М. Татарчук, к. і. н.

Надійшла до редакції: 23.05.2024 р.